

מכגעים ישירים ועקיפים הנגרמים על-ידי מחצבות

החציבה הנה פעולה יזומה ע"י האדם להפקת מינרלים מפני השטח ועיבודם לצורכי המשק. צרכי הפיתוח בארץ דורשים חומרי גלם לבניה וסלילה. תוך כדי ביצוע פעולות אלו נפגע אתר החציבה, ונגרם בו שינוי לעומת מצבו הראשוני. שינוי זה הוא תוצאה של הגורמים הבאים:

- הוצאת נפח גדול של חמרי גלם מתוך הגוף הסלעי.
- הסרת כיסוי "טפל" על מנת לאפשר גישה לחמרי הגלם.
- שינוי כוזויות השיפוע ובגבהים של השטח, שהוא תוצאה של התקרמות קיר החיצוב.
- הקמת מערכת דרכים ומתקנים.
- שינוי באיכות הסביבה כתוצאה מפעולות החיצוב והעיבוד של חמרי הגלם כאתר החציבה.

כל העובר בכבישי הארץ באזורי ההר רואה את "החורים" הרבים המתבלטים בנופים אלה. מאז מלחמת העולם השנייה התרחבה בארץ תעשיית האבן הגרוסה. ברם, המפעלים היו קטנים יחסית, המיכון היה פרימיטיבי למדי, וחלק גדול של העבודה נעשה בעבודת ידיים. בתקופה זו, שבה המיכון ואמצעי ההובלה היו עדיין בשלבי התפתחות ראשוניים, מוקמו רוב המחצבות בסמוך לאתרי הבניה, ומכאן ריבוי המחצבות הקטנות הנטושות הפזורות ברחבי הארץ.

ריבוי המחצבות והתבלטותן גורמים לתגובות שליליות בציבור, הרואה בכך פגיעה וכיעור הנוף הטבעי מחד ופגיעות אקולוגיות ובטיחותיות מאידך. את המפגעים השונים, הנגרמים ע"י מחצבה, ניתן לסווג למפגעים ישירים ולמפגעים עקיפים כאשר רדיוס ההשפעה של מפגעים אלה משתנה בהתאם לסוג המפגע ולסוג החומר הנחצב.

סיווג המחצבות לפי רמת הפגיעה הסביבתית

המפגעים הסביבתיים אינם מאפיינים במידה שווה את כל המחצבות והמחפורות. ניתן לסווג את סוגי המחצבות הקיימות בהתאם לרמת הפגיעה הסביבתית שלהן. סיווג זה מהווה רמז לרמת השיקום הנדרשת לשם תיקון או הפחתת מפגעים אלה. מחפורות חול וארמת מולוי — שטחי החול מהווים, בחלקם הגדול, סביבה סטרילית או דלה בצמחייה או בבעלי חיים, וכריית החול אינה מהווה מפגע גופי, ולכן הפגיעה של מחפורות החול בסביבתן מינימאלית. הפגיעה העיקרית הנוצרת ע"י מחפורות החול היא יצירת בורות, המקשים על השימוש החוזר באתר המחצבה. בורות אלה ניתנים ליישור בקלות רבה ובהשקעה קטנה, יחסית לבורות כורכר ואבן.

מחצבות כורכר – במחצבות אלה, אין הכריה מלווה באבק, ברעש או במפגעים חזותיים חמורים, והכורכר, כמו החול, אינו דורש עיבוד כלשהו. אולם כתוצאה מליכודו של הכורכר, נוצרים בשטח החציבה בורות עמוקים, בעלי קירות תלולים, המגיעים לעיתים לעומק של 20 מטר. בורות אלה יוצרים מפגע בטיחותי ניכר. כמו כן פוגעים הבורות באפשרות החזרת השטח לשימוש חוזר. במקרים רבים משמשים בורות הכורכר לסילוק אשפה מוצקת בצורה בלתי מבוקרת. עד כה השתמשו גם בכורכר לבניה וסלילה, אך זהו משאב העומד לפני סיום ניצולו. מחצבות אנרגטים ואבן ליצור סיד ומלט – במחצבות אלו נעשות פעולות עיבוד חומרי הגלם הנחצבים.

מחצבות מסוגים אלה מאופיינים במרבית המפגעים הסביבתיים (חזותי, אבק, רעש, זיהום הסביבה בפסולת מחצבה, פגיעה בבעלי חיים ובצומח וסיכונים בטיחותיים). חומרת המפגעים אלה היא יחסית לגודל המחצבה.

בפעולת החציבה מסירים מהאתר הנחצב את השכבה האורגנית, הכוללת אדמה וצמחיה. כתוצאה מכך נחשף השטח כולו. כאשר אתר החציבה מצוי בסביבה מיוערת או חקלאית, בולטת חשיפותו בנוף הסובב. במקרים מסויימים גורמת החציבה להסרת צבעי בליה שהינם יכיים מטבעם ולחשיפת הסלע הטרי והבהיר, התבלטות המתבטאת בהבדלי צבע וגוון. ביחוד יש להביא בחשבון שתי תופעות שליליות עקב החציבה:

- החיצוב בקירות תלולים ללא קרקע פתוחים לפעולת סחף מוגברת ומהווים סכנה בטיחותית.
- מחצבות האבן לפגיהן הן הקשות ביותר לשיקום.

בעיית המחצבות הנטושות

מדרך הטבע, שואפים בעלי המחצבה להשיג את מירב הרווח במינימום של עלות. מאחר שהוצאות ההובלה מהווים, לעיתים, את המרכיב העיקרי במחיר חומרי הגלם לצרכן, מעדיפים בעלי המחצבות למקם את המחצבות בקרבת צירי תחבורה ראשיים בלי להתחשב בגורמים סביבתיים, נופיים וכלכליים אחרים. בגמר הניצול של חומרי הגלם, ננטשו המחצבות כמות שהם וללא כל טיפול בשטח, מחצבות אלו היוו מוקד למפגעים הסביבתיים הבאים:

- שפיכה בלתי מבוקרת של אשפה וגרוטאות. מחצבה נטרשה מהווה מוקד משיכה לפעילות של קבלני בניין, גורמים פרטיים ואף גופים מוניציפאליים המוציאים בה מקום נוח להיפטר בו מן הפסולת והאשפה המצטברת בידם. שפיכה בלתי מבוקרת של פסולת ואשפה, גורמת להתרבות מזיקים לחקלאות (מכרסמים, חרקים וכו'). כן גורמת שפיכה כזאת לזיהום מי התהום בגלל שטיפות חומרים רעילים משטח המחצבה ע"י הגשמים.
- היקוות מי גשמים – גם במחצבות שאינן מנוצלות לניקוז שפכים בזדון, ניקווים מי גשמים, המהווים מוקד דגירה לחרקים ויתושים.
- קיר המחצבה התלול גורם להפרת האיוון האנרגטי של הקרקע מעל המחצבה, דבר הגורם סחיפת קרקע מוגברת ופגיעה בחי ובצומח בסביבת המחצבה.
- קירות המחצבה מהווים סיכון בטיחותי של מפולות ונפילה.

- מפגש חזותי קבוע. שכן כתנאי האקלים של הארץ אין לצפות לשיקום טבעי של קירות המחצבה ע"י קרקע וצומח המתהווים באופן טבעי. כתוצאה מהמפגעים הני"ל, מוצאת קרקע המחצבה הנטושה ממעגל היצור.

מטרה זה מפריע לא רק לנפגעים כי אם גם לבעלי המחצבות, שכן החלה מסתמנת רתיעה והסתייגות של המוסדות הממלכתיים וגופי התכנון מפעילות המחצבות שבתחומן. במקרים מסויימים ערנות הציבור לבעיות הסביבה הביאה להתנגדות ואף לעיכוב הקמת מפעלים חדשים.

בנוסף לפגיעה האקולוגית, כאמור, העדר שיקום המחצבות גרם וגורם לפגיעה במאזן הקרקעי של המדינה — לדוגמא: תפוקת דונם קרקע נאמדת בכ-25 אלף טון חומר, אולם כדי לקבל 25 מיליון טון לשנה — מוצאים מהשימוש כ-1000 ד' קרקע לשנה. מצב בלתי נסבל זה נדון ביוזמת מינהל מקרקעי ישראל, משרד התעשייה והמסחר, רשות שמורות הטבע ונציגי הטכניון, וסוכם להביא את הנושא לתודעת בעלי המחצבות ומשרדי הממשלה בכנס מיוחד של ציבור החוצבים, המדענים ונציגי הממשלה הנוגעים בדבר.

בדיונים שהתקיימו הועלה הצורך בהקצבת כספים למטרה, „שיפוץ“ המחצבות, עם גמר פעולתן. בעלי המחצבות שהפעילו את מחצבותיהם במשך 20 שנה נותרו בלא די הון המספיק לשיקום המחצבה בתום העבודה בה, וכך הסכימו כולם (כולל בעלי המחצבות) שיש להקים קרן אשר תגבה כספים מבעלי המחצבות, בהתאם לתפוקתן, במשך כל שנות עבודתן, ועם תום העבודה תשקם את המחצבות מהכספים שהוקצו במשך פעולתן. בדרך זו יימנעו המפגעים הסביבתיים-נופיים, והקרקע תובא לשימוש חוזר למטרות שונות, בהתאם ליעוד שייקבע במוסדות התכנון, כגון: תעשייה, חקלאות, מגורים, פארקים ושילוב בנוף.

הקמת הקרן לשיקום מחצבות

הכנסת חוק תתיקון פקודת המכרות (מס' 2) תשל"ג 1973 לשיקום מחצבות. בין היתר קובע החוק הקמת קרן לשיקום מחצבות ופרסום תקנות בהתאם. הכנת התקנות ואישורן נמשכו כ-5 שנים ובתאריך 29.6.78 פורסמו התקנות (ק"ת 3865) ומונו חברי ההנהלה. הנהלת הקרן החלה בעבודתה השוטפת בסוף שנת 1978. בתקנות הקרן הוגדרו הגופים המעורבים בתהליך שיקום המחצבות. להלן הרכב הנהלת הקרן:

1. המהנדס הראשי במשרד התעשייה והמסחר (יו"ר ההנהלה)
2. הממונה הארצי למחצבים, כמינהל מקרקעי ישראל (מרכז ההנהלה)
3. נציג מינהל התכנון במשרד הפנים
4. נציג שמורות הטבע
5. נציג השירות לשמירת איכות הסביבה
6. נציג המפקח על המכרות במשרד התעשייה והמסחר
7. נציג מפקח העבודה הראשי במשרד העבודה והרווחה
8. נציג אנף התקציבים במשרד האוצר

כמו כן החליטה ההנהלה על צירוף 2 חברים נוספים:

1. נציג חשב מינהל מקרקעי ישראל, הנאמן על כספי הקרן
2. נציג ציבור החוצבים — נציג המרכז לחיצוב ולמחצבים

צורת פעולת הקרן לשיקום מחצבות

סקר שערכה הקרן העלה, כי בארץ קיימים כ־400 אתרי מחצבות נטושות, המהווים מפגעים סביבתיים ובטיחותיים שיש לשקמם. הנהלת הקרן קבעה קריטריונים לעדיפות בשיקום מחצבות, בהתאם לחומרת המפגע. העדיפות בשיקום מחצבה נתונה לשיקול דעת ההנהלה, הכולל בין השאר את השיקולים הבאים:

- בטיחות
- קירבה לריכוזי אוכלוסיה
- קירבה לעורקי תחבורה
- קירבה לאתרי טבע, נוף, עתיקות ונופש
- עוצמת הפגיעה בסביבה
- יעוד השטח

בתיקון לפקודת המכרות — חוק שיקום מחצבות משנת 1973 — נקבע, שהמפקח על המכרות, רשאי להכריז שאתר מחצבה כלשהו טעון שיקום. את השיקום יש לבצע לפי תכנית שיקום שאושרה על פי חוק תכנון ובניה (1965). דהיינו אישור התכנית ע"י הוועדה המקומית והוועדה המחוזית לתכנון ובניה.

אם לא היתה תכנית כנ"ל, תכין הנהלת הקרן תכנית שיקום בשיתוף עם המפקח על המכרות ותביא אותה לאישור הוועדות לתכנון ובניה.

הקמת הקרן לשיקום מחצבות מאפשרת מציאת מקור מימון ישיר על מנת לפתור בעיה סביבתית מסוימת, אולם סמכויות הנהלת הקרן הן בתחום הביצוע בלבד, וזאת רק לאחר אישור התכנית במסגרות הפורמאליות כחוק.

הנהלת הקרן בחרה ועדת משנה מקרב חבריה: מרכז — ממונה ארצי למחצבים בממ"י, נציג שמורות הטבע, נציג מינהל התכנון, נציג השירות לשמירת איכות הסביבה, ונציג המפקח על המכרות.

תפקידי הוועדה הם: ליזום אתרים לשיקום; לבדוק אתרים המוצעים ע"י בעלי המחצבות והרשויות המקומיות והמחוזיות; לערוך סיוורים מוקדמים בשטח לבחינת הצעות פעולה; לגבש הצעות לפני העלאתן למליאת ההנהלה; גיהול משא ומתן עם יזמים, מתכננים ומבצעים; קבלת החלטות מקצועיות ואופרטיביות; פיקוח על ביצוע השיקום.

הקרן לשיקום הוקמה כגוף מטה מרכזי, אשר בו מיוצגים כל המוסדות הממשלתיים בעלי ענין בנושא — מתוך מגמה, שקשת רחבה של משתתפים תבטיח התייחסות למירב ההיבטים הכלולים בנושא אינטרדיסציפלינרי זה.

תקציב הקרן

ההכנסות של הנהלת הקרן באות מתשלום אחוז מסויים ממחיר המכירה של חומרי המחצבות השונים המופקים במחצבות הפעילות. התשלום מפורט בתקנות סעיף 4. המחיר הממוצע ושיעור התשלום נקבעים ע"י הנהלת הקרן, על סמך פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מכיוון שפרק הזמן בתהליך התכנון והשיקום ארוך, החליטה ההנהלה, בהסכמת משרד האוצר, להפקיד את הכספים בבנק „יהב“ ולהצמידם למדד המחירים לצרכן ע"י רכישת אגרות חוב ממשלתיות במקור. בדרך זו נשמר ערך הכספים ליום שבו יוחל בעבודת השיקום ממש.

להלן נתונים כספיים (המחירים שנתיים) :

הוצאות (בשקלים)	הכנסות (בשקלים)	ה ש נ ה
33,430	864,200	1978/79
108,800	2,024,200	1979/80
1,870,300	4,169,000	1980/81
2,814,650	10,798,000	1981/82
8,946,384	23,714,000	1982/83
60,753,070	67,000,000	1983/84

בהתאם לתקנות נקבע, כי מינהל מקרקעי ישראל ישמש כנאמן לגביית הכספים לניהול החשבונות והכנת דין וחשבון שנתי.

ההוצאות כוללות תכנון ושיקום של כ-30 מחצבות במוצע בשנה, בשלבי השיקום השונים.

שיקום קרקע המחצבות הנטושות מביא לשימוש חוזר של הקרקע למטרות שונות, בהתאם ליעוד שייקבע, ובכך משק המדינה ירוויח רווח כפול: מיחזור שטחי קרקע למעגל היצור, ומניעת מפגעים בטיחותיים, סביבתיים ואקולוגיים בשטחי המחצבות הנטושות לרווחת תושבי האיזור מאידך.

הנהלת הקרן פונה לרשויות המוניציפליות, לוועדות בנין עיר, למוסדות הציבוריים, ליוזמים ואחרים — להגיש הצעות לשיקום אתרים חיוניים, שבהם מצויות מחצבות נטושות. חלק מתקציב הקרן מוקדש לתכנון וביצוע של פרויקטים בלתי צפויים, שהיוזמה להם תבוא מצד הגופים והמוסדות המקומיים והאחרים.

שיקום מחצבות — החזרת הקרקע לשימוש חוזר

שיקום המחצבה בא לתקן את המפגעים הבטיחותיים והסביבתיים ומהווה כיום גורם להפיכת המחצבות הנטושות, המהוות מטרדים, לאתר שבו הקרקע תובא לשימוש חוזר, בהתאם ליעוד שנקבע בוועדות המחוזיות. להלן דוגמאות אחדות של החזרת קרקע לשימושים שונים:

- ① החזרת הקרקע לשימוש חקלאי — דוגמא: מחצבת בית יצחק, פוריה, „נשר“— רמלה ובכפר ויתקין.
- ② החזרת קרקע לשימוש כפארק או שמורת טבע — דוגמא: מערת הנטיפים — הרטוב, פארק נחל רביבים, מחצבה ע"י נוה אילן.
- ③ החזרת קרקע כאיזור תעשייה — דוגמא: מחצבת ק"מ 4½ בחיפה, מחצבות בטירת יהודה.
- ④ החזרת הקרקע לצרכים בטחוניים — דוגמא: פלמחים.
- ⑤ החזרת קרקע להשתלבות בנוף — דוגמא: כפר-שמאי, מחצבה ע"י הררית,

בצומת גומא.

- החזרת הקרקע לאגני החדרת מים — דוגמא: מחצבות בכאר-טוביה, מחצבה בקרמה, מחצבות ב„גשר“־רמלה.
- החזרת קרקע כאתר לסילוק אשפה אורגנית ואנאורגנית — דוגמא: באשרוד, מחצבת ברזניקי בטבריה.

מתפקיד הקרן לשיקום מחצבות להכשיר את השטח בהתאם ליעוד. הכשרה זו כוללת את הסדרת השטח והתשתית הראשונית, אך אין הקרן מממנת את ביצוע תכניות שמעבר לכך. אולם פעולתה זו של הקרן מהווה מנוף לפיתוח השטח ע"י הגורמים הנוגעים בדבר

ובכך מוחזרת הקרקע לשימוש חוזר בהתאם ליעוד.

רשימת המחצבות ששוקמו או נמצאות בתהליכי תכנון ושיקום :

1. מחצבת הרטוב — מערת הנטיפים (חלק).
2. מחצבת נוה אילן, כביש ירושלים—תל-אביב.
3. מחצבה ליד ראש-הנקרה.
4. מחצבה בעין-אילה (חלק).
5. מחצבה בכפר ויתקין.
6. מחצבה בבית יצחק (חלק).
7. מחצבה ליד קיבוץ פלמחים בתחום שטח צבאי.
8. מחצבות חומר ואדי בנחל רביבים (חלק).
9. מחצבה בכביש באר-שבע—דימונה.
10. מחצבות בנחל שיאון ע"י קיבוץ שניר.
11. מחצבה בנחל שלמה — אילת.
12. מחצבת חרובית ליד כפר מנחם.
13. מחפורות בקיסריה.
14. מחצבת ברזניקי בטבריה.
15. מחצבה הררית ליד יודפת.
16. מחצבה בשמורת עין-אפק.
17. מחצבה בצומת גומא, דרומית לקרית-שמונה.
18. מחצבת פוריה (חלק).
19. מבשרת ירושלים.
20. כפר שמאי.
21. נוה-מבטח.
22. מחצבה בשיך-דגון.
23. מחצבה בכפר ג'דידה.
24. מחצבה בנצרת.
25. מחצבה בגבעת קומי.
26. מחצבת תל-שיפון ברמת הגולן.
27. מחצבת תל-אבו נידה ברמת הגולן.
28. מחצבת תל-בראון ברמת הגולן.

29. מחצבת נחל רביבים (קטע ב').
30. מחצבות בעפולה עילית (2).
31. מחפורות חול בראשון-לציון.
32. מחצבות ליד קיבוץ נחשונים (חלק).
33. מחצבת חרסית — נשר רמלה (חלק).
34. מחצבות ראש-העין מגדל-צדק.
35. מחצבת ק"מ 41/2 ליד חיפה.
36. מחצבה ביקום.
37. מחצבה בחצור.
38. מחצבת חרייבה ע"י נשר.
39. מחצבת זכרון-יעקב.
40. מחצבה בערערה ליד הכביש הראשי לעפולה.
41. מחצבה בבית מאיר.
42. מחצבה בגלמי ליד „נשר“.
43. מחצבת חרסית בקדמה (חלק).
44. מחצבות במרחב העיר ירושלים.
45. מחצבות כורכר לאורך הכביש המהיר לחיפה.
46. מחצבות כורכר בניצנים (חלק).
47. מחצבת גלבוץ (בכניסה ליד ק. יזרעאל).
48. מחצבת כורכר החותרים.
49. מחצבת היוגב.

פירוט השלבים ופעולות השיקום

הרטוב — מערת הנטיפים — בחלקים הנטושים של מחצבת הרטוב, שוקם שטח הגובל בשמורת אבשלום שיקום נופי, שטח קירות החיצוב גודר, בורות נטיעה באבן שמולאו באדמת גן, ובהם נטעו עצים. לכשיגדלו — יוסתר קירה חיצוב, המפגע החזותי יתקן, ואתר החיצוב ישתלב מבחינה גופית בשטח השמורה — כשלב א'. לפני חודשים אחדים נמשך השיקום כשלב ב' — שבירת המצוק, מילוי בחמרה ונטיעה.

מחצבת נוה אילן — המחצבה סמוכה לכביש ירושלים—תל-אביב ושימשה כמובלה בלתי חוקית לכל ישובי הסביבה. השטח הוכשר, נטעו עצים המקום ישמש כחניון יער של קק"ל.

כמו כן שוקמו עוד שתי מחצבות קטנות בכביש ירושלים—תל-אביב, שבהן נטעו עצים, ויוחל תהליך של שיקום טבעי בעזרת צמחיה הגדלה ומטפסת על קירות החיצוב החשופים. תוך מספר שנים לא תורגש הפגיעה בנוף.

מחצבת ראש הנקרה — בסמוך לקיבוץ היתה מחצבה נטושה בתוך שטח יער של קק"ל. השטח שוקם ע"י מילוי הבורות בפסולת בנין מוצקת ממפעל „ישאסבסט“. השטח כוסה באדמה וניטע ע"י קק"ל כיער.

באזור עין-אילה — מפעלי סיד מאוחרים — בחלקים הנטושים של מחצבת מפעלי סיד מאוחרים ליד עין-אילה, בוצע שיקום חלקי ע"י הכשרת השטח ויישורו, ונטיעת עצים צעירים שיסתירו את קירות החיצוב.

מחצבה בכפר ויתקין — בסמוך לכפר ויתקין ע"י חופית היתה מחצבת חמרה וחול נטושה, בשטח הנטוש רוכזה פסולת בצורה בלתי חוקית. שטח המחצבה הנטושה הוכשר ושוקם בקרקע חקלאית. כתוצאה מהשיקום הוחזרו 40 דונם למעגל השימוש החקלאי. מחצבה בכית יצחק — בסמוך לשטח מושב בית-יצחק קיימת מחצבה המספקת חול מיוחד לצרכי תעשייה. חלק מהשטח, שבו נגמרה הכרייה, שוקם והוכשר כקרקע לעיבוד חקלאי.

„חלק י"ג: שיקום מחצבות

הגדרות

112. בחלק זה, „בעל מחצבה“ — לרבות מי שמפעיל אותה למעשה, בין אם ניתן לו רשיון חציבה ובין אם לאו.

הודעה בדבר הצורך בשיקום מחצבה

113. ראה המפקח שניצול מחצבה פלונית או חלק ממנה הופסק, רשאי הוא להודיע לבעל המחצבה, בהודעה מנומקת, שאתר המחצבה טעון שיקום (להלן — הודעת שיקום); כן יודיע ברשומות שאתר המחצבה טעון שיקום.

ועדת ערר

114. (א) שר המשפטים ימנה ועדת ערר ויקבע את מושבה.
(ב) ועדת הערר תהיה של שלושה; יושב-ראש הועדה יהיה שופט בית משפט מחוזי, ושני החברים האחרים יתמנוה אחד בהמלצת שר הפיתוח והשני בהמלצת שר הפנים.
(ג) ליושב-ראש ועדת הערר יהיו כל הסמכויות הנתונות ליושב-ראש ועדת חקירה לפי סעיפים 9 ו-11 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט—1968.²
(ד) ועדת הערר לא תהיה קשורה בדיני הראיות אלא תפעל בדרך שתיראה לה מועילה ביותר לבירור השאלות העומדות להחלטתה.

ערר

115. (א) הרואה עצמו נפגע בהודעת שיקום וכן בעל הקרקע או חוכרה בחכירה לדורות, כמשמעותו בחוק המקרקעין, תשכ"ט—1969,³ רשאים לערור על ההודעה לפני ועדת הערר.
(ב) ועדת הערר רשאית לאשר את ההודעה בשינויים או בלי שינויים, או לבטלה.
(ג) שר המשפטים רשאי לקבוע בתקנות את המועדים והדרכים להגשת ערר לפי סעיף זה ואת סדרי הדין בו, לרבות הוראות בדבר הוצאותיו.

* נתקבל בכנסת ביום ט' בחמוז תשל"ג (9 ביולי 1973); הצעת החוק דברי הסבר פורסמו בה"ח 1053, תשל"ג, עמ' 235.

1 חוקי א"י, כרך ב', פרק צ"ד, עמ' 910; ס"ח תשט"ו, עמ' 86.

2 ס"ח תשכ"ט, עמ' 28.

3 ס"ח תשכ"ט, עמ' 259.

4 ס"ח תשכ"ה, עמ' 307.

שיקום כירי בעל מחצבה

116. (א) בעל מחצבה שקיבל הודעת שיקום והודיע למפקח תוך חדשים מיום קבלת ההודעה שרצונו לשקם את המחצבה בעצמו, ישקם אותה, ובלבד –

- (1) שיבצע את פעולות השיקום לפי הוראות חוק התכנון והבניה, תשכ"ה – 1965 * (להלן – חוק התכנון), והתקנות והתכניות על פיו;
- (2) שיתחיל בפעולות השיקום תוך שלושה חדשים מיום שהודיע על רצונו לשקם את המחצבה.

(ב) לא המשיך בעל המחצבה את פעולות השיקום בשקידה ראויה או לא סיים אותן תוך התקופה שקבע המפקח, או לא ביצע את פעולות השיקום לפי ההוראות האמורות בסעיף קטן (א) (1), תהיה רשות שמורות הטבע רשאית לבצע את פעולות השיקום, והמפקח יהיה רשאי לדרוש מבעל המחצבה את החזרת הסכומים ששולמו לו על חשבון השיקום לפי סעיף 120(ב) (3), כולם או מקצתם.

תכנית שיקום

117. (א) לא היתה תכנית לפי חוק התכנון שחלה על מחצבה פלונית, או לא כללה תכנית כאמור בהוראות בדבר שיקום המחצבה, יכין המפקח, לאחר התייעצות עם מנהל רשות שמורות הטבע, תכנית לשיקום המחצבה ויקבל אישור לתכנית השיקום מאת הועדה המחוזית לתכנון ולבניה.

(ב) המפקח יציין בהודעת השיקום את המקום הזמן שבהם אפשר לעיין בתכנית השיקום המאושרת.

מחצבה ליד פלמחים – בשטח צבאי, שבו כריית כורכר נעשתה במשך שנים רבות. האתר שוקם בהתאם ליעוד כמתקין צבאי.

מחצבת נחל רביבים – בנחל רביבים סמוך לצומת ביר ע'סלוג' – כרו חומר ואדי זבמקום נוצרו בורות גדולים. האתר תוכנן כפארק אזורי ושולבו בפארק שני אגמי מים, שיתבססו על מי התהום שבמקום. ליד מקווה המים מתוכננת גינות ונטיעות. שיקום המחצבות הנטושות והקמת הפארק נעשה במשותף עם המועצה האזורית רמת נגב וקרן קיימת לישראל. כיום הסתיים הביצוע של הכשרת השטח ועבודות העפר בקטע א' (האגם הקטן) מתוך התכנית הכוללת.

מחצבת נצרת – במחצבת אנרגטים בתוך העיר נצרת, תוכנן תוואי כביש חדש ע"י מע"צ עפולה – נצרת עילית, העובר בתוך המחצבה. התכנון נעשה מתוך שיקול שהחציבה תיצור תוואי שייעשה ע"י החברה המפעילה את המחצבה, כדוגמת כביש אבו-גוש מחד וניצול עודף החומר מאידך, דבר שיחסוך סכומי כסף ניכרים בהקמת הכביש. כיום מתבצעת החציבה בהתאם לתכנית, ובסופה של החציבה – יתקבל תוואי דרך חדשה העוקף את נצרת, כדוגמת הכביש באבו-גוש.

מחצבות ראשון-לציון – בחולות ראשון-לציון כרו שנים רבות חול לתעשיית הבטון. שטח המחצבה מתוכנן להקמת פארק עירוני, כולל אגם, כדוגמת זה הקיים בתל-אביב (,פארק הירקון" מול גני התערוכה).

שטח הפארק הנ"ל נמצא בין אגני החמצון מדרום לבין שטח הבינוי בחולות ראשון, מצפון. התכניות אושרו וכבר החל בביצוען.

מחצבת בית-מאיר – המחצבה לייצור אגרגטים מצויה בשטח גן לאומי מוכרז. למרות

הפוטנציאל של האבן לחציבה המצויה במקום, הוחלט בוועדה המחוזית לתכנון ובניה לגשת לשיקום המחצבה, לקראת סוף פעילותה.

כיום שוקדים המתכננים על תכנון רעיוני לשטח ושילובו במסגרת הגן הלאומי. בכוונתנו לנצל את הטופוגרפיה שנוצרה – לשילוב מתקני ספורט ונופש ויצירת גן לאומי בפיתוח אינטנסיבי.

מחצבת נשר רמלה – בשטח ששימש בעבר לכריית חרסית לתעשיית המלט בבית-החרושת „נשר“ ברמלה, מתוכנן הקמת מאגר למי קולחים מהישובים: רמלה, לוד, צריפין ונמל תעופה בן-גוריון. במקום ייבנה מתקן לטיהור מי השפכים והמים ישמשו להשקייה לחקלאות. התכנית אושרה בוועדה המחוזית לתכנון ובניה. כיום מכינים תכניות מפורטות לביצוע.

מחצבות מס' 1–21 – השיקום במחצבות אלה הסתיים. שאר המחצבות שהוזכרו לעיל מצויות בשלבים שונים של שיקום:

מחצבות מס' 22–31 – הוחל בעבודות השיקום.

מחצבות מס' 32–33 – תכניות השיקום אושרו ע"י הוועדה המחוזית ומצויות בתכנון מפורט לביצוע.

מחצבות מס' 34–38 – התכנון הסתיים והתכניות נמצאות בהליכי אישור בוועדות המחוזיות.

מחצבות מס' 39–49 – בהליכי תכנון שונים.

ס י כ ו ס

כיום ממשיכה הקרן לגבות מן המחצבות הפעילות אחוז מסויים ממחיר המכירה של חומרי הגלם המופקים במחצבות הפעילות, כדי שישמשו בעתיד לשיקום המחצבות שיינטשו בעתיד, עם סיום החציבה.

קרקע המחצבות הנטושות שישוקמו תנוצל לשימוש חוזר למטרות שונות, בהתאם ליעוד שייקבע, ובכך משק המדינה ירוויח רווח כפול: שטחי קרקע שיוחזרו למעגל הייצור ויסולקו מפגעים בטיחותיים, סביבתיים ואקולוגיים בשטחי המחצבות הנטושות, לרווחת תושבי האיזור.

הקרן שמה לה למטרה להמשיך ולשקם, בהקדם האפשרי, את כל המחצבות שכבר ננטשו ומהוות „פצעים“ בנוף ארצנו.

פעולות הקרן לשיקום מחצבות ב־1984

בשנת 1984 הוציאה הקרן סך של 303 מיליון שקל על פעולות שיקום ותכנון של כ־30 מחצבות, לעומת 60 מיליון שקל בשנת 1983.

להלן פירוט המחצבות שטופלו ע"י הקרן בשנת הדו"ח והשכי שיקומן:

מחצבות ששוקמו במלואן

1. מאגר במחצבות נשר רמלה.
2. בעיר עפולה — 2 מחצבות: מחצבת „המשחלה” ומחצבת „המזבלה”.
3. מחצבה בוד הגלברע.
4. מחצבה בגבעת קומי.
5. מחצבות במבשרת ירושלים.
6. בתל-שיפון ברמת-הגולן — 2 מחצבות.
7. מחצבה בתל-אביטל.
8. מחצבה בצומת ישע.
8. מחצבה בצומת ישע.
9. מחצבה בנחל קדש ע"י קיבוץ יפתח.
10. מחצבה בדר-נור.
11. מחצבה סמוך ל„עיר המכוניות” בהרצליה.

מחצבות בתהליך ביצוע השיקום

1. מחצבת פארק ראשון לציון.
2. מחצבת נחל רביבים — קטע ב'.
3. מחצבת פוריה — כנרת — שלב ב'.
4. מחצבה במסילת ציון.

מחצבות בתהליך תכנון מפורט

1. מחצבות בנחל הבשור ע"י צאלים.

מחצבות בתכנון רעיוני ובאישור בוועדות התכנון —

1. מחצבות פארק גיצינים.
2. מחצבה ביקום.
3. מחצבת טירת יהודה.
4. מחצבת גורית — בכניסה ליער הגלברע.
5. מחצבת בית מאיר.
6. מחצבה במחנה חצור.
7. מחצבת המטווח בבאר-שבע.
8. מחצבת זכרון-יעקב.
9. מחצבות כורכר בכביש חיפה — תל-אביב.
10. מחצבת ק"מ 4½ בחיפה.
11. מחצבת היוגב.
12. מחצבות מבצר אפק — מגדל צדק.
13. מחצבת חול — מאגר יבנה.
14. מחצבת חרסית בקדמה.